

Om Nordfrisernes Indvandring i Sønderjylland.

Historisk Tidsskrift, Bind 6. række, 4 (1892)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_6rk_0004-PDF/hto_6rk_0004_77133.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=77133>

pdf genereret den : 28/5-2008

Om Nordfrisernes Indvandring i Sønderjylland.

Af

P. Lauridsen.

Den ældre dansk-frisiske Folkegrænse i Sønderjylland er aldrig bleven ordentlig belyst eller kritisk undersøgt, og endnu den Dag i Dag haves derfor kun højst uklare og forvirrede Forestillinger om den. De fleste ældre Forfattere, der beherskedes af falske ethnografiske Theorier, gik ud fra, at Friserne i gammel Tid boede over den største Del af Vestslesvig fra Ejderen til Ribe, og andre, som Danckwerth og Heimreich, der skreve under Paavirkning af holsten-gottorpske Tendenser, anviste dem i Midten af det 17. Aarhundrede ikke alene Marskegnene, men ogsaa baade Søndergøs- og Nørregøs-samt Kærherred, eller hele Landafsnittet vest for en Linje fra Treja til Tønder¹⁾.

Denne Opfattelse har ogsaa formaaet at gøre sig gældende indenfor moderne dansk Historieskrivning. Saaledes siger f. Ex. Allen: „Sognene Svesing og Olderup i Husum Amt, Fjolde og Hjoldelund i Bredsted Amt, der

¹⁾ Danckwerths Landesbeschreibung etc. S. 21—22. Heimreichs Nordfr. Chronik. S. 23.

alle antages oprindelig at hæve været frisiske, ere allerede i ældre Tid gaaede over til Dansk. Ligesaa Sognet Aventoft¹⁾, — og Rigsarkivar A. D. Jørgensen²⁾ synes at ville indrømme Friserne en endnu større Plads, naar han siger: „Det danske Folk strakte sig imod syd til Slien og Dannevirke, derfra i en Linje op til Vidaaens Munding. Vest og sydvest herfor boede Friserne indtil Ejderen.“ — Hos disse Forfattere forudsættes en langsom Forskydning eller Tilbagetrængning imod vest af det frisiske Folkeelement i Tidernes Løb, og selvfølgelig gaa de fleste moderne tyske Forfattere, som O. Bremer³⁾ og J. G. C. Adler⁴⁾, ud fra lignende Forudsætninger.

Man maa imidlertid ikke overse, at alle disse Forfattere, ældre som yngre, bevæge sig i vage og omtrentlige Udtryk; øjensynligt har ingen af dem haft nærmere Kendskab til Mellemslesvigs ældre ethnografiske Forhold, og det vilde været umuligt for dem sogne- og byvis at paapege den antydede Skellinje. Desuden savnes heller ikke Vidnesbyrd, der bestemt modsige disse Theorier, og særlig har Matthias Boetius' Udtalelser fra 1623 en ikke ringe Vægt. Han siger, at Friserne fra Ejdersted og de nordfrisiske Øer satte sig fast „paa Fastlandets yderste Rand, og enten opbyggede eller efterhaanden bemægtigede sig Bredsted, Hatsted, Skobøl, Mildsted, Rødemis, Rantrum og andre

¹⁾ Allen: Det danske Sprogs Historie i Sønderjylland. II. S. 20.

²⁾ A. D. Jørgensen: Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen S. 28.

³⁾ Zeugnisse für die frühere Verbreitung d. nordfr. Sprache. Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung. 1889. S. 94.

⁴⁾ Zeitschrift f. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Geschichte. 1891.

Distrikter langs Kystranden.“ (Atque aut exstruxere, aut paulatim occupaverunt in extrema continentis margine — Bredstadium vicum, Hadstadium, Schobyllum, Milstadium, Rademessum, Randerum, pagosque alios, littori conterminos¹.) Betydningen af dette Vidnesbyrd ligger ikke i, at Forfatteren gør det ganske af med Danckwerths og Heimreichs Grænsebestemmelser, thi at disse ere falske, kan godtgøres ad andre og langt sikrere Veje. Nej Hovedsagen er, at Boetius opfatter Friserne som en erobrende, imod Øst fremtrængende Folkestamme, der har bemægtiget sig danske Byer paa Gøsen.

I Aarhundreder har der altsaa været to højst forskellige Opfattelser af Nordfrisernes Oprindelse, ifølge den ene ere de indigene, Vestslesvigs Urfolk, ifølge den anden Indvandrere. Ad rent historisk Vej er det umuligt at dømme disse Opfattelser imellem, fordi vore Kilder enten ere altfor magre eller endog slet ikke berøre den Art Forhold. Kun ved topografisk at studere Grænsen kunne vi vente at opnaa noget. I det 16., 17. og 18. Aarhundrede, før Frisersprogets Østgrænse delvis udvaskedes af Plattysk, skar denne Grænselinje sig tværs igennem ikke alene Herreder, men endogsaa Sogne. I Reformationstiden vare de sydvestligste Sogne i Søndergøsherred (Svavsted(?) og Mildsted), det store Breklum Sogn og Threlstrup i Nørregøsherred halvt danske og halvt frisiske, og i de nordlige Grænsesogne, i Enge og Læk, hvor den gamle Modsætning mellem Dansk og Frisisk endnu opretholdes, findes denne Tvedeling den Dag i Dag. Den historisk kendte Frisergrænse kan altsaa ikke

¹) De cataclysmo Norstrandico. Slesvici. 1623. S. 59.

være urgammel. Den maa være yngre end Herredsinddelingen, eftersom baade Søndergøs-, Nørregøs- og Kærherred vare delte i en større dansk og en mindre frisisk Del, ja den maa endogsaa være yngre end Sogneinddelingen, altsaa yngre end Landets kirkelige Indretning, da det er utænkeligt, at to saa forskellige og stridbare Folkestammer som Daner og Frisere frivilligt skulde forene sig om fælles Værne-, Rets- og Kultuskredse. Her maa i den historiske Tid være foregaaet en ethnografisk Forskydning enten til Gunst for Friserne, altsaa imod Øst, eller til Gunst for Danerne, altsaa imod Vest, og dermed er det Problem stillet, som vi først skulle beskæftige os med.

Ved Undersøgelsen af ældre Folkegrænser ere Stednavnene ofte vor eneste Vejleder. Længe før noget historisk Dokument kaster sit Lys ind over Grænseegnene, og længe efter at vedkommende Folks Sprog muligvis er forstummet, staa de som sikre Vidnesbyrd om, hvem der først har bebygget Landet og givet Stedsgenstandene Navne. — Men ikke des mindre maa de benyttes med Varsomhed og med den mest omsigtsfulde Kritik. Vidt drevne Fortolkninger ere ganske forkastelige.

Dansk og Nedertysk, altsaa ogsaa Frisisk, ligge i Oldtiden saa nær op ad hinanden, at mange Stednavne med lige Ret kunne udledes af begge Sprogstammer, og det vilde derfor være ganske urigtigt at benytte dem som Bevissteder enten i ensidig dansk eller i ensidig tysk Retning. Hvor Navnet ikke er gennemsigtigt dansk, eller hvor vi ikke gennem bestemte Kriterier kunne paa-vise dets danske Oprindelse, maa vi betragte det som neutralt. Overfor de nedertyske Sprogarter have vi imidlertid nogle saadanne Kriterier, idet alle Stednavne, der indoptage Skov, Lund, By, Lev, Eng (og maa-

ske Mose) som en Bestanddel af Navnet, ere af dansk Oprindelse, og det har selvfølgelig heller ingen ringe Betydning, om man til vanskelige Stednavne kan finde Parallelsteder i andre danske eller nordiske Egne. Det er saa meget mere nødvendigt at indskærpe dette her, som Dansk har mere tilfælles med Frisisk end med noget andet nedertysk Sprog, og som hele Rækker af Stednavne, særlig dem paa um, ved en Art parallel Korrup-tion af heim eller hem, have udviklet sig ganske ensartet i begge Sprog og derfor intetsomhelst bevise ved Fastsættelsen af det gamle Folkeskel. Fra et snevert dansk Standpunkt vilde man være tilbøjelig til at betragte Husum, Øster-, Nord-, Op- og Udhusum som danske Navne, dels fordi vi finde dem i Egne, hvor en fremmed Paavirkning er utænkelig, dels fordi vi etymologisk kunne forklare dem ud af vort Sprog; men nøjagtig de samme Navne findes i Vestfrisland og ere dannede nøjagtig paa samme Maade, nemlig ved Sæmmensætning og Afslibning af hem, heim. Noget aldeles tilsvarende gælder saa gode og ægte danske Stednavne som Bjerum, Virum og Risum; det er sandsynligt, at saadanne Navne paa slesvigsk Grund ere af dansk Oprindelse, men da de ligeledes findes i storfrisiske Egne, have de kun en højst tvivlsom Betydning for os.

Med disse indledende Bemærkninger gaar jeg over til at undersøge Gestrandens Bebyggelsesforhold og Stednavne fra Husum til Læk. Syd for Husum fandtes kun eet Sogn, Mildsted, hvor der kan være Tale om ældre frisisk Bebyggelse, og dette vil senere blive belyst, og nord for Læk skiltes Kærherred i Middelalderen fra de frisiske Utlænde ved brede Strømme og Søer, saa at

Kort over Gestranden fra Husum til Læk.

denne Egn kun i ringe Grad har været udsat for umiddelbar frisisk Paavirkning.

Vi maa da først erindre, at før Inddigningen, altsaa i hvert Fald før Begyndelsen af det 12. Aarhundrede, var Bebyggelsen hovedsagelig henvist til Gestranden. Paa denne træffe vi alle Landsdelens ældre Byer, og for vort Emne har det en overordentlig Betydning at kende disse Bynavnes oprindelige Former. Vi ere i det heldige Tilfælde at kende Hovedbyernes Navne i Sønder- og Nørrøgherred fra det 13. til 15. Aarhundrede, altsaa fra en Tid, da de oprindelige Navneformer delvis endnu vare bevarede, og idet jeg henviser til det hosstaaende Kaart, skal jeg gennemgaa det omtalte Kystafsnit.

Nord for Husum har Sønderøgherred et kraftigt Gestfremspring lige til Havet med betydelige Bakkedrag gennem Hatsted og øst om Skøbøl, saaledes at Kystens Digeværn standser udenfor dette Sogns Marker. Paa dette Gestfremspring finde vi Landsbyen Lund¹⁾, og Kirkebyerne Skovby²⁾ (fordrejet til Schøbøl) og Hattastath³⁾ (Hatsted). Disse Bynavnes danske Oprindelse er indlysende uden al Forklaring, og vi kunne ikke være i Tvivl om, at vort Folk engang har boet her lige til Vesterhavet. Paa det næste Gestfremspring nord for Arlaa og lige vest for Fjoldesogns danske Byer ligger Landsbyen Arnshøft paa en tidligere skovbevokset Bakkeø. I alle ældre Skatteregistre, ja selv paa Johannes Mejers Kaart

¹⁾ Deutsche Landesaufnahme. Danske Generalstabs Kaart.

²⁾ Liber cens. ep. Slesv. 1436. S. r. D. VI. 474 o. m. a. St.

³⁾ Kong Valdemars Jordebog. O. Nielsens Udg. S. 17. Se ogsaa: O. Nielsen: Olddanske Personnavne S. 41, hvor Ordet afledes af det olddanske Personnavn Hatti.

kaldes Byen Ørnshoved (Ørnshouede, Ornshoued¹), Ornshouet), og kun igennem en Række Fordrejelser (Ohrenshoft, Ahrenshøved) har Navnet faaet sin nærværende uigennemsigtige tyske Form. Men ogsaa Kirkebyen Dreisdorf, hvortil Arnsbøft hører, og som indtager et andet nordligere Gestfremspring, møde vi i Middelalderen (fra 1352—1407) med den rent danske Navneform Threlstrup („habet ecclesiam Threlstrup annexam“²), i Kirkeseget staar „Trelstorpe“, og den nuværende Form af Navnet er en helt moderne Fordrejelse.

Det næste store Gestfremspring, der omfatter de nuværende Sogne Breklum, Bredsted, Bordlum, Langenhorn og Bargum, har en ganske særlig Interesse for os, fordi det er den eneste Egn, hvor Friserne have bredet sig ud over en større Del af den slesvigske Fastlandsgøs og ikke indskrænket sig til selve Gøs- og Marskranden. Ved Undersøgelsen ser jeg foreløbig ganske bort fra de Byer, der ligge i selve Sammenstødslinjen mellem de to Formationer, og beskæftiger mig kun med dem, der findes indenfor eller tilbagetrukne fra Gestranden, og hvis Erhvervsliv har været henvist til det høje Land. Hovedinteressen knytter sig her til Breklum; thi ikke alene omfatter dette Sogn endnu den allerstørste Del af Fremspringet lige fra Arlaa til Søholmaa, men desuden var Breklum Kirke Herredets gamle Hovedkirke (Protecclesia),

¹) Halsløsningsregister fra 1477, 1499. I det første og ældste staar 2 Gange tydeligt Ø, men som bekendt udelade de plattyske Skrivere i Middelalderen ellers Stregen i det danske ø, og derved opstaa saadanne Former som Ornshoved, Søholm, Røde Hus, Scroder, Orsted, Rodemis etc.

²) Reg. Cap. S. r. D. VI. 574. H. N. A. Jensens Kirchl. Statistik II. S. 728.

her laa Thingstedet, og betegnende nok var dette ligesom i Svavsted (hvor der holdtes særskilte Thing for Gest- og Marskbeboerne) delt i et Øster- og et Vesterthingsted, — og endelig kan det historisk bevises, at baade Bordlum og Bredsted Sogne først ved Middelalderens Slutning have udskilt sig af det store Modersogn. 1462 fik Bredsted et Kapel under Breklum, og kort før Reformationen, formodentlig først 1510, blev dette til en Sognekirke¹⁾. Lidt tidligere maa det samme være foregaaet med Bordlum, thi ikke alene have vi en Tradition derom, og ikke alene kalde Beboerne i Bordlum endnu de sydlige Byer i Breklum Sogn for „dat Süderkaspel“, men endnu saa sent som 1479 henføres Bordlum ligefrem til Breklum Sogn²⁾.

For det Tidsrum, vi beskæftige os med, den tidlige Middelalder op til det 13. Aarhundrede, er Breklum derfor sikkert den eneste Kirkeby i hele Afsnittet (Horne eller Langenhorn forekommer første Gang 1397, og Bargum er sikkert endnu yngre). Er da Breklum et dansk eller et frisisk Navn? Navnets ældste og rigtige Form er Brekling (Breckelynghe, Breklynghe etc.), og den korrumpereede Endelse um optræder først i Reformationstiden. Hvis man ikke vil opfatte Endelsen ling som lyng, lader sig ad etymologisk Vej dog næppe sige noget om Ordet, og vi maa nøjes med Analogier. I Lille- og Storefrisland har jeg ikke kunnet finde et eneste Stednavn, der minder om det, men i Angel, i Nybøl Sogn, Strukstrup Herred, findes derimod et Brek-

¹⁾ Jensen, anf. St. II. S. 715. Traps Statistik.

²⁾ Jensen, II. S. 713. Diplomat. Flensborgense. I. S. 505. „Lage Elersson wonachtigh to Bordelem in Brekelingh Kerspele in Norgosherde.“

ling¹⁾, der i Middelalderen skreves nøjagtig som dette; ogsaa andre Stednavne i Sønderjylland have Forstavelsen Brek-, og i Skaane og Norge ere Former paa Brekkesganske almindelige. Vi have derfor sikkert Ret til at betragte det som dansk.

Men desuden er den gamle Herredskirke omgivet af en hel Krans af danske Stednavne. I Nærheden af Banken „Langhy“ (Langenhøh²⁾, nu Langenhök) skal i ældre Tid Byen Højeboel²⁾ have ligget, Bredsted skrives i Kong Vald.s Jordebog Brethæstath, og den Bæk, der løber igennem Byen, kaldes Jydebæk, hvorefter endnu en Del af Byen har Navn³⁾. Endvidere findes i det oprindelige Sogn Byerne Ridderup²⁾ (nu Riddorf), Sønnebøl²⁾, Hagel, Haghele⁴⁾ (nu Høgel, i ældre Dansk Hagel lig et Gærde, Hegn, Hagelværk 3: Stakit, sammenlign Hagelsbjerg), Vindert (egentl. Vinderuth, sml. Vinderde i Ostenfeld Sogn, der i Middelalderen skreves Vinderadt⁵⁾), Møgelbjerg (fordærvet Mechelberg, Meklenborg), Lille Holm⁶⁾ (Lütkenholm), og endelig helt imod nordvest i det nuværende Bordlum Sogn Landsbyen Lund⁷⁾ (nu sammenbygget med Bütkebøl), der staar som et uomstødeligt Vidne om ældre dansk Be-

¹⁾ S. r. D. VII. 486. A. Falkmann: Ortsnamnen i Skaane. Lund. 1877.

²⁾ F. Geertz: Historische Karte. Blatt II. Jeg anfører ham for at undgaa Beskyldningen for at benytte daniserede Kilder.

³⁾ Jensen, anf. Sted.

⁴⁾ Diplom. Flensb. I. S. 551 o. m. a. St.

⁵⁾ Schlesw. Holst. Landesbericht. II. S. 231.

⁶⁾ Jensen, anf. St. II. S. 705: „Thiellof v. d. Wisk, Væbner af Lille Holm heiszt es ausdrücklich 1494.“

⁷⁾ Deutsche Landesaufnahme. Generalstabens Kaart.

byggelse lige til den yderste Gestrand ogsaa i dette Afsnit.

Derimod ere Afsnittets tre nordlige Kirkebyers Navne tvivlsomme. Bordlum (Bordelem, Bordelum) har endnu ingen kunnet forklare. Sandsynligvis er Navnet opstaaet ved en Fordrejelse af Bord- eller Bordeholm, ligesom Bondelum af Bondeholm og Kringelum af Kringholm, men da Bord og vel ogsaa Holm ere fælles for Dansk og Frisisk, opnaas intet ved denne Tolkning. — Langenhorn skreves gennem hele Middelalderen Horne, og ligesom en hel Række andre nordiske Stednavne har det feminint Flertalsmærke paa -e, uagtet Ordet selv er Intetkøn (Horneherred, Horne paa Fyen osv.). Dette kunde hjemle det som dansk, og det saa meget mere som den almenfrisiske Form er Hörn (Hohenhörn, Südwesthörn), og som Sogneboerne have ændret Navnet til de Horen¹⁾, men hertil maa dog bemærkes, at der i det hollandske Frisland i Bordega ligeledes forekommer Stednavne paa -horne²⁾, og frisisk Oprindelse er saaledes ikke helt udelukket.

Det samme gælder om Bargum. Afdøde Generalmajor F. Geerz var meget vred over, at vor Generalstab havde gengivet dette Navn ved Bjerum; men dette er dog sikkert det ene rigtige. Bargum er slet ikke andet end en tysk Fordrejelse, der kan føres tilbage til den slesvigske Biskops plattyske Skrivere. I Diplom. Flensb. kan Navnets Udvikling forfølges op i Middelal-

¹⁾ M. Mørk Hansen og C. L. Nielsen: Kirkelig Statistik over Slesvig. Kbhvn. 1863—64.

²⁾ K. v. Richthofen: Untersuchungen über Fries. Rechtsgeschichte II. S. 709. „Haskerhorne“, „in da Horna, in Hoerna“. Ligeledes Kortet: Alde-Horne, Nie-Horne.

deren fra Barghum til Barghen, Bergen, Berghum, Beregum (1397), og bag dette ligger øjensynlig en Form som Bergheim eller Biergheim, der paa Nutidsfrisisk eller Dansk maatte gengives med Bierum eller Bjerum (Bierum i Groningerland, Sicksbierum, Pietersbierum, Oosterbierum; ligeledes Berghum og Berum¹⁾). Det stemmer nøje overens hermed, at Navnet i selve Sognet udtales Bjer'm²⁾, og det turde herefter være ret umuligt at afgøre, om det er dansk eller frisisk.

Ockholm, der senere regnedes med til Nørregøsherred, var før 1550 en uinddiget Hallig og kan derfor lades ude af Betragtning.

I Kærherreds sydvestligste Del findes 2 frisiske Gestogne, Stedsand og Enge, og da disse Sogne ere de yngste i Herredet, og vi ret nøje kende deres Historie, ere Bebyggelsesforholdene her meget gennemsigtige og oplysende. Hovedinteressen knytter sig til Byen Klintum, Læk Sogns sydvestligste By, thi derfra ere begge de nævnte Sogne udgaaede. For Tiden er denne By blandet frisisk-dansk. Ifølge Adler³⁾ tale 27 Familier Frisisk, 8 Dansk, 2 blandet Frisisk og Dansk og 2 Plattysk, men da han savner Oplysning om 11 Familier, kan hans Sprogstatistik ikke gøre Fordring paa nogen stor Nøjagtighed. 1857 fandtes 38 Familier i Byen, hvoraf 20 talte Frisisk, 14 Dansk, 2 blandet Frisisk og Dansk

¹⁾ F. Geertz: Geschichte der Landkarten Nordalbingiens. Berlin. 1854. S. 266. Diplom. Flensb. I, II. — Vrije Fries. XIII. S. 249. — I. ten Doornkaat Koolmann: Friesische Ortsnamen und deren älteste Form. Jahrbuch des Vereins f. niederdeutsche Sprachforschung. 1887. S. 153 flg. K. v. Richthofens Kort.

²⁾ M. Mørk Hansen og C. L. Nielsen: Kirkl. Statistik.

³⁾ Zeitschrift etc. 1891. S. 104.

og 2 Plattysk¹⁾. Det maa altsaa antages, at det frisiske Element ogsaa i den sidste Menneskealder har udvidet sig paa det danskes Bekostning, og selv Adler indrømmer, at Danskerne i Klintum ere hjemmebaarne, og der kan ikke være nogen Tvivl om, at Byen først i Middelalderens Slutning er bleven blandet.

Den hed da Klintring (um er altsaa ogsaa her uægte), nævnes flere Gange i Regist. Cap. paa Grund af Gejstlighedens Besiddelser, og alle de forekommende Marknavne (Eng, Mose, Kile) ere af dansk Oprindelse. Ved brede Strømme og Marsksumpe adskiltes dens Jorder fra Nørregøsherred og Gestøen Risum Moor, men efterhaanden som disse tilslemmedes, opstod der frugtbare Marskenge langs Søholmaa, Kolonisationen greb disse nye Arealer, og der fremstod to nye Byer: Klintring Enge og Klintringsted²⁾. Af disse to Byer have Sognene Enge og Stedsand udviklet sig. Endnu 1359 var Kirken i Enge kun et Kapel under Læk og kaldtes „Capella beatæ Catharinæ in Klintring enge“, men da dette Kapel efterhaanden ved forøget Bebyggelse havde faaet rundelige Indtægter, omdannede Bispen af Slesvig det til en Sognekirke, og den sydvestlige Del af Læk Sogn lagdes ind under den, men selv efter denne Tid beholdt Sognet Navn af Klintring Enge; thi endnu mod Slutningen af det 14. Aarhundrede forekommer en „Tyge Pedersøn de Clintring engi“ som Medlem af Sct. Laurentii Gilde i Flensborg³⁾.

Saaledes er Enge opstaaet, og Navnet er simpelthen

¹⁾ Indberetninger i Rigsarkivet.

²⁾ S. r. D. VI. 577. Ibi capitulum habet in Klyntryng engi bona...
Item Klintringsted totaliter ad capitulum pertinet.

³⁾ Dipl. Flensb. I. S. 86.

det danske Ord Eng i Flertal, hvorfor Byen paa Tysk ogsaa kaldes „die Enge“ eller „in der Enge“. Kirkebyen er dog langt fra det eneste Stednavn af dansk Oprindelse. I Sognet findes desuden Byerne Søholm (hvor der 1857¹⁾ fandtes 11 danske og 14 frisiske Familier) og Holtager (1857¹⁾ 11 danske Familier af 12), samt Beboelsesstederne Knorborg, Lund, Hauge, Klaphage o. fl., der utvivlsomt ere danske, og de øvrige Bynavne (Sande, Perbøl eller Perebøl, Skardebøl) ere vel nærmest det samme. At Enge er en forholdsvis ung Nybyggerby, ses ogsaa af, at den og de vestlige Byer i Sognet havde Særeje, medens derimod de gamle danske Byer paa Gesten: Holtager, Knorborg og Søholm, bevarede Markfællesskabet lige op til dette Aarhundrede²⁾. — Paa Grundlag af denne Udvikling have vi sikkert Ret til at paastaa, at i det sydvestlige Hjørne af Kærherred kunne Friserne ikke være komne tilstede før i det 14de Aarhundrede³⁾, ja, det er jo end ikke bevisligt, at det er dem, der først have koloniseret disse Engstrækninger.

Om Stedsand (Stesand, Stedesand, Strøsand) haves mere knappe Oplysninger. Ifølge Sagnet og forøvrigt

¹⁾ Indberetninger i Rigsarkivet. Adler har for den første kun 7 blandet dansk-frisisk-plattyske af 32, for den anden 7 tildels danske af 16, kun 1 frisisk. 1841 siger Jensen: Holtacker und Knorborg sind dänisch, Søholm dänisch u. friesisch gemischt, die übrigen Ortschaften des Kirschpiels friesisch.

²⁾ Danske Atlas. — Jensen, anf. St.

³⁾ Herom udtrykker den forsigtige Jensen sig i følgende diplomatiske Vendinger (Statistik II. S. 454): „Ob in dieser südwestlichen Ecke der Harde vorher etwa wie im übrigen Theile eine dänische Bevölkerung gewesen, lässt sich schwerlich angeben, jedenfalls aber standen diese Friesen nicht in politischem Verband mit ihren Stammgenossen, den sogenannten Königs-Friesen in den Utlanden“.

temmelig upaalidelige Kirkelister skal Kirken tidligere have hedt Oxlev, ligget længere Vest paa i Marsken og være forgaaet ved en eller anden Oversvømmelse i det 14de Aarhundrede, hvorefter Befolkningen tyede til Gestranden og paa Klintringsted¹⁾ Sand opbyggede en ny By, der da ganske i Analogi med Enge fik Navnet Stedsand. Dette Navn er saaledes ogsaa af fuldt gennemsigtig Oprindelse. Sognet omfatter kun en ganske smal Geststrimmel, hvorpaa Byerne Stedsand og Vester Snattebøl ligge, og var i hvert Fald indtil 1523 kun et Kapel under Læk²⁾.

Hermed har jeg gennemgaaet Fastlandsgøsens Hovedbyer fra Husum til Læk, og Udbyttet af denne Undersøgelse er følgende: Den danske Befolkning har oprindelig koloniseret hele Sønderjyllands Gøsland og endnu i den tidlige Middelalder boet fra Østersø til Vesterhav, da vi selv i de yderste Gestfremspring, der umiddelbart begrænses af Havet eller af „Utlandenes“ Sump- og Marskdrag, træffe Stednavne af ren dansk Oprindelse. Derfor fulgte Landets ældre administrative Grænselinjer: Syssel- og Herredsgrænserne og i en senere Tid ogsaa Sognegrænserne, denne Gestrand, og kun Udlandenes ubeboede Sumpdrag faldt udenfor disse Grænser, ikke fordi de ikke hørte med til Landet eller Staten, men fordi der her, nøjagtig som i Landet mellem Sli og Ejder, ikke fandtes nogen Befolkning at inddele eller administrere.

Rigtigheden af denne Opfattelse bestyrkes ved den

¹⁾ Reg. Capit. S. r. D. VI. 577.

²⁾ Jensen, anf. St. II. 498.

følgende Iagttagelse. Langs hele Afsnittet findes nemlig en anden Række af Byer, byggede enten ude i selve Marsken eller som oftest i Sammenstødslinjen mellem Marsk og Gøs, paa Gøsfoden, kun nogle faa Alen hævet over Højvandslinjen. Som milelange, næsten sammenbyggede Husrækker sno de sig i en Krans omkring Marsken og vise, at Beboernes Erhvervsliv har været henvist til denne. Disse Byer kunne ikke forfølges op i den tidlige Middelalder, af det 15de Aarhundredes Skattemister ses det, at de endnu dengang som oftest vare smaa og ubetydelige, ingen af dem ere Kirkebyer, og deres Navne vise, at de ere grundede af et helt andet Folk og tilhøre en fremmed Nationalitet. Disse Byer og Beboelsessteder ere: Haykebøl, Eddenham (undergaaede Steder ud for Mildsted), Hockensbøl, Wobbenbøl, Sterdebøl, Tedebøl, Herftum, Ellerbøl, Almtorp, Valsbøl(?), Borsbøl, Ebøl, Sterdebøl, Bütkebøl, Addebøl og Efkebøl. De ere næsten alle sammen dannede ved Sættning af frisiske Personnavne og det danske -bøel, der senere ændredes til bøl og büll. Disse ere de egentlige Friserbyer, og Modsætningen mellem Stednavnene vil bedst ses af følgende Sammenstilling¹⁾:

Danske Byer.	Frisiske Byer.
Lund	Hockensbøl
Skovby	Wobbenbøl
Hattastath	Sterdebøl

¹⁾ Af denne Sammenstilling har jeg udeladt Byerne Fesholm, Bomsted og Bordlum, fordi jeg ikke kan klassificere dem, samt Munkebøl, der har sin Oprindelse fra Rydeklosters Ejendomme i Marsken, og Dorpum, der kan forfølges tilbage til Formen Dorpu eller Dorpen. Se derom Jensen: Kirchl. Stat. II. og Dipl. Flensb.

Danske Byer.	Frisiske Byer.
Ørnshoved	Tedebøl
Threlstrup	Herftum
Brekling	Ellerbøl
Brethæstath	Almtorp
Ridderup	Wallsbøl (?)
Hagel	Borsbøl
Lund	Ebøl
Horne (?)	Sterdebøl
Bjerum (?)	Bütkebøl
Søholm	Addebøl
Enge	Efkebøl
Stedsand.	Snattebøl.

Vi kunne nu give Svar paa Spørgsmaalet: Er der sket en Forskydning af Danskerne imod Vest eller af Friserne imod Øst? Det sidste er indtraadt. Enten fra de foranliggende Øer eller fra deres oprindelige Hjem hinsides Havet have Friserne trængt sig ind i de danske Byer paa Gøsen og derfra kultiveret den foranliggende Marsk.

Da der paa hele Halvøens oprindelige Fastlandskyst ikke findes en eneste Kirkeby med utvivlsomt frisisk Navn, maa denne Indvandring være sket efter Kristendommens Indførelse i Sønderjylland, altsaa efter Begyndelsen af det 11te Aarhundrede, ja, da de sproglige Omdannelser i tysk-frisisk Retning først gøre sig gældende højt oppe i Tiden, kunne vi endogsaa antage, at den frisiske Indvandring paa Gesten først faar nogen ret Betydning efter Inddigningerne i det 12te Aarhundrede og de ødelæggende Oversvømmelser i de følgende Menneskealdre.

Paa Grundlag af den foranstaaende Udvikling komme vi til den Slutning, at Gestlandet mellem Ejder og Vidaa i den sidste Halvdel af Middelalderen maa have været beboet af et dansk-frisisk Blandingsfolk, og selvfølgelig vilde det i høj Grad støtte Bevisførelsen, om vi ethnografisk kunde paavise, at en saadan Blanding virkelig har været til Stede. Dette lader sig gøre. Ved en ret omfattende Syslen med Nordholstens og Sønderjyllands Personnavne, saaledes som vi træffe dem i de ældste bevarede Skatteregistre fra 1438 til 1540, er jeg bleven opmærksom paa, at dette Navnestof, topografisk knyttet til Sogne, Byer og Gaarde og eneste Levning fra disse henfarne Bondeslægter, afgiver et fortrinligt, hidtil ganske ubenyttet Grundlag for ethnografiske Grænseundersøgelser. De forskellige Folk og Stammer, der bebo den jydsk Halvø, udsondre sig bestemt fra hinanden alene ved deres Personnavne og de Ejendommeligheder, som dertil ere knyttede. Ditmarskerens Maade at give sig Navn paa er saa særegen, at han kan skelnes blandt Tusinder. Mellem Holtsaterne og Danerne er der en lige saa betegnende og afgørende Forskel, idet hine benytte faste Slægtnavne (ligesom vor Adel), medens disse fortrinsvis anvende Fædrenavne (Patronymika) paa sen eller dog kun rent undtagelsesvis virkelige Slægtnavne (Jul, Hjort, Blad, Krake, Høg, Grubbe o. s. v.), der alle ere gennemsigtig danske. I den holtsatisk-danske Sammenstødslinje i Sydslesvig er det derfor muligt, alene ved Hjælp af dette Navnestof, lige ud til den yderste Detail at afgøre, hvad der omkring Aar 1500 var af saksisk og hvad af dansk Æt.

Oprindeligt har der været en lige saa stor Forskel mellem danske og frisiske Navne, om end Ulighederne

her laa paa andre Felter: særlig i selve Fornavnet og i Afstammings- eller Paternitetsmærkets Dannelse. Fra Oldtiden have Friserne været i Besiddelse af et overmaade rigt og originalt Navnestof, som de ikke tilsatte ved deres Overgang til Kristendommen. Deres Fornavne ere derfor langt mere oprindelige eller langt mindre paa- virkede af Kirkens Helgennavne end de danske, og lige til vor Tid have de bevaret en Mængde urgermanske Former, der naturligvis, selv i deres stærkt afslidte Skikkelse, i mangt og meget minde om gammelnordiske Navne. Men fra dette Slægtskab som fra alle andre sproglige Subtiliteter kunne vi i denne Sammenhæng se ganske bort, da enhver, der blot har set en Fortegnelse paa ældre frisiske og danske Bondenavne, meget hurtig vil finde sig til Rette¹⁾.

I Nordfrisland ere de hyppigst forekommende Fornavne i det 15de Aarhundrede følgende: Adde, Agge, Ammick, Ase, Babe, Backe, Bane, Bo, Boyge, Bole, Broder, Dede, Düye, Ecke, Edo, Edelef, Emo, Ese, Fedder, Follich, Frodde, Frouwe, Gunne, Haye, Harre, Harke, Hemme, Hummer, Hun, Ide, Inge, Iwer, Kircke, Leue, Ludde, Lübbe, Lüt, Mamme, Melef, Menek, Mert, Mumme, Namenn, Nann, Nomen, Nonn, Numpne, Obbe, Ocke, Ode, Olde, Paye, Pebe, Po, Pon, Poppe, Rickmer, Redlef, Renlich, Roewert, Sibbe, Sibbern, Sirick, Süster,

¹⁾ Foruden Skatteregistrene se: N. Outzen: Glossarium der friesischen Sprache, Kopenhagen 1837, hvor der ogsaa findes en Navnefortegnelse. — B. Brons: Friesische Namen. Emden 1878, hvor der ligeledes findes en nordfrisisk Navnefortegnelse af G. P. Hansen, Keitum paa Sild. — Joh. Winkler: Een en ander over Friesche Eigennamen. De Vrije Fries XIII. Leewarden 1876—77. — A. Heimreich: Erneuerte nordfr. Chronik. Tønder 1819. — Friedländer: Ostfriesisches Urkundenbuch. III. 1881.

Søncke, Tete, Thietlef, Toncklef, Ubbe, Ude, Uldi, Wwen, Wobbe, Wunke, Wirick.

Det vil let ses, at denne og en Række andre ligesaa ejendommelige, om end sjældnere Navne ere vel skikkede til ethnografisk at drage Skel mellem Frisere og Danskere, der paa faa Undtagelser nær benyttede Kirkens Helgennavne som Fornavne; men ikke des mindre skabes her ad anden Vej store Vanskeligheder. Paa dansk Grund fastholde Friserne ikke deres nedarvede Ejendommeligheder, og navnlig opgive de, tildels meget hurtigt, de medbragte Patronymikonsmærker. — Ligesom Danskerne havde Friserne, saavel mellem Vidaa og Ejder som mellem Weser og Rhin, ingen egentlige Slægtnavne. Paa en vis Maade stod enhver Person for sig, individuelt alene uden Stammemærke, og kun Paterniteten betegnedes, sædvanlig ved Hosstilling af Faderens Fornavn, altsaa ved Genitivmærker (a, ia, na, sena, ma, inga, n, en, s og ens) eller ogsaa — om end sjældnere — ligesom i Dansk ved Tilføjelsen sen, son. Den ældste Søn modtog i Daaben Faderens Efternavn, 2: Bedstefaderens Fornavn, og saaledes opstod fortløbende, ensformige Navnerækker ved Omstilling af kun 2 Ord. F. Ex.:

Fader: Ruurd Tiarda. Hajo Eggen. Poppe Abbinga.
 Søn: Tjaard Ruurda. Egge Hajen. Abbe Poppinga.
 Sønnesøn: Ruurd Tiarda. Hajo Eggen. Poppe Abbinga.

Ved disse Genitivudgange paa a fik de frisiske Navne en tiltalende og fuldtonende Klang, der altid har vakt Opmærksomhed („Nomina Frisiorum desinunt in a“), og selv om de tildels afsledes temmelig tidligt, findes dog endnu en stor Mængde saadanne Navne i Øst- og

Vestfrisland. Derimod kendes de aldeles ikke i Nordfrisland, selv i det ældste Skatteregister fra 1438 have kun Genitivmærkerne *ingk, en, ens* og *s*¹⁾. De mest almindelige nordfrisiske Patronymikonsformer ere derfor saadanne som *Addingk, Boyingk, Haringk, Hayingk, Nissingk, Payingk, Obbingk, Ocken, Hajen, Tetens, Honnens, Edelefs, Peters* o. s. v. Tede *Addingk* er altsaa det samme som Tede *Addes Søn*, maaske med en *Bi*-klang af Diminutivet, og *Menek Ocken* vil simpelthen sige: *Menek, en Søn af Ocke*.

Dog selv disse endnu meget karakteristiske Paternitetsmærker ere hovedsagelig indskrænkede til Øerne (*Sild, Føhr, Nordstrand med Halligerne*) og *Ejdersted*, ja, paa denne Halvø ere de endog stærkt isprængte med saksiske Slægtnavne. Spredte forekomme Formerne paa *ingk* og *en* tillige paa Fastlandskysten ligeoverfor det gamle *Nordstrand*, eller maaske rettere saalangt som den süderbüllingske Mundart naaede, d. v. s. til *Søholmaa*, men her forsvinde ogsaa de. Omkring Aar 1500 kendes i *Wieding-, Bøking- og Kærherred* kun Stamnavne paa *sen, ja, af Bastardformer* som *Payingk Luddesen, Ockensen, Payingksen* o. a. maa man vel endog slutte, at Befolkningen ganske har mistet Forstaaelsen af de gamle Genitivmærker.

Men ogsaa i en anden Retning lode Friserne sig paavirke af de hosboende Danske. De optog ikke alene flere og flere af Kirkens Helgennavne som Fornavne, men de benyttede dem endog i den danske og ikke i

¹⁾ J. Winkler, anf. St.: De friesche geschlachtsnamen, op *n, en, s, es en ens* uitgaande, zijn allen jonger als 't jaar 1500, dagteekenen allen uit den tijd van 't vervaal der oude friesche taal.

den frisiske Skikkelse, ja, de adopterede ligefrem før-kristelige danske Navne som Bundi, Lagi, Palle, Sven, Tyge, Tymme, Vagn, Knud, Trogels, Jul o. s. v. Derved udvaskedes vel endnu ikke ganske Navnets frisiske Præg, da dette vedvarende kom frem i Paternitetsordet, men en Mulighed for noget sådant var dog bragt til Veje. Hvis en Mand, der hed Frodde Paygesen, i Daaben gav sin anden Søn Navnet Peter, og denne igen sin anden Søn Navnet Nis, opstod i 3dje Slægtled Navnet Nis Petersen, hvor ethvert Minde om frisisk Afstamning er forsvundet, og hvor det ved Hjælp af Navnet alene er umuligt at skelne denne Friser fra de omboende Danskere. Vi have adskillige Exempler paa saadanne Denationaliseringer, og op imod vor Tid have de sikkert endog været ret almindelige, fordi mange af de old-frisiske Navne gik af Mode¹⁾. Men ved Siden heraf maa det fremhæves, at et frisisk Navneelement paa samme Vis, ved Giftermaal og Venskabsforbindelse, kunde komme ind i danske Bønderætter, og i det store og hele kunne vi vel ikke være i Tvivl om, at det Sammensurium af danske og frisiske Navne, som vi i det 15de Aarhundrede møde langs hele Gestranden, d. v. s. hos Sysselfriserne i Søndergøs-, Nørregøs- og Kærherred, er opstaaet ved en Sammensmeltning af de to Folk, uden at det nu, saaledes som paa Holtsatergrænsen, er os muligt rent enkeltvis at udsondre Daner og Frisere fra hverandre.

Alligevel ere vi ikke uden vejledende Korrektiver selv over for denne Blanding. Den indtager kun en smal, 1 à 2 Mile bred Strimmel langs Gøsranden; vesten

¹⁾ X. Outzens Glossarium.

for den ligge de nordfrisiske Øer med et rent frisisk Navnestof og østen for den Sognene Østenfjeld, Svesing, Fjolde, Hjoldelund, N. Haksted og Ladelund, hvor de danske Navne optræde i sluttede Rækker, og indenfor selve Blandingsbæltet finde vi henholdsvis frisiske eller danske Navne aflejrede, eftersom vi fjærne os fra eller nærme os til den ene eller den anden af disse Tyngdelinjer. Den geografiske Beliggenhed er det afgørende; imod Øst kunne vi paavise en stadig Forøgelse af danske Navne, imod Vest en tilsvarende af frisiske, og de to Formationer løbe over i hinanden uden kraftig fremtrædende Grænser. Ved Middelalderens Slutning findes paa Fastlandsgøsen intet sikkert eller paaviseligt Skel mellem de to Folk, og de Grænser, som i dette Aarhundrede ere komne ind paa danske eller tyske Sprogkaart, have saare ringe ethnografisk Betydning og vare vel ogsaa ret tvivlsomme i rent sproglig Henseende.

Nogle faa Exempler ville tilstrækkeligt oplyse disse Forhold. Naar vi omkring Aar 1500 i Videbæk (Wittbek) i Østenfjeld Sogn træffe kun 1 Frisernavn blandt Byens 25 Skatteydere, men i Mildsted derimod 30 af 46, saa slutte vi deraf, at Videbæk ethnografisk set er dansk og Mildsted blandet frisisk-dansk. Eller naar der til samme Tid iblandt Fjolde Sogns 50 Skatteydere fandtes kun 3 Frisernavne, spredte i 3 forskellige Byer, i Ørnshoved 12 af 27, i Bomsted 13 af 30, i Threlstrup 5 af 12, i Hatsted Sogn derimod 117 af 135, saa have vi al Grund til at betragte Fjolde Sogn som dansk, Dreisdorf som blandet dansk-frisisk og Hatsted som frisisk¹⁾.

¹⁾ For at give Læseren en Forestilling om det Raastof, hvormed her arbejdes, meddeles en Navneliste over Skatteyderne i

Den efterfølgende Oversigt vil i det hele og store give et rigtigt Billede af Gøstrandens Bebyggelse i Slægtleddene omkring Aar 1500. De overvejende frisiske Byer (med over 66 pCt. frisiske Navne) vare alle sammen Byer med Marskjorder og som oftest byggede i selve Sammenstødslinjen mellem Gøs og Marsk. Dertil hører Rantrum, Mildsted og Horsted i Mildsted Sogn¹⁾, Skobøl og Hatsted Sogne, alle de foran opførte Friserbyer i Breklumafsnittet og desuden Horne, Bordlum, Munkebøl, Bargum, Søholm, Stedsand, Øster- og Vestersnattebøl samt Aventoft.

Byer med mellem 60—40 pCt. frisiske Navne vare: Østerhusum, Arnshøft, Bomsted, Threlstrup, Breklum, Ridderup, Dørpum, Folsted, Høgel, Goldelund, Enge, Klintum, Klægshøl By og Ubjerg By.

Østen for den sidst anførte Byrække har det frisiske

Arnfølde og Skobøl 1548, altsaa fra en dansk og en overvejende frisisk By.

Arnfølde.	Skobøl.
Jurgenn Lassenn	Volquart Aggissenn
Hanns Lassenn	Hanns Wolberssenn
Laurens Kalliessen	Volquart Nompnessenn
Laurens Jonss(en?)	Ludde Carstenssenn
Peter Jennsenn	Hume Luddessenn
Johann Hanssenn	Siberick Ingwersz
Hans Albertssenn	Joenn Harrinck
Jenns Tamssenn	Knut Toipssenn
Süder Broder Peterssenn	Hanns Martenssenn
Direk Tamssenn	Frede Peterssenn
Norder Broder Peterssenn	Joenn Saxenn
Johann Peterssenn	Bo Hanssenn
Jons Hanssenss Kinder.	Anne Hunnens
	Sax Herdingessenn.

¹⁾ Jeg udelader Købstæderne Husum og Bredsted af denne Oversigt, da Navnene her allerede ere kosmopolitiske. Olderup Sogn tilhorte Adelen og findes derfor ikke i Skattelisterne.

Element kun ringe ethnografisk Betydning. I Gøsherredernes øvrige Byer optræde de kun ganske spredte og enkeltvis, i Viesherred træffes ligeledes enkelte frisiske Indflyttere, særlig i Lindaa, Hørup og Mejen; derimod ere de noget talrigere i Kærherred. I alle dette Herreds Sogne findes frisiske Skatteydere omkring Aar 1500: I Læk By 7 af 34, i Medelby Sogn 3 af 49, i Ladelund 5 af 35, i Karlum 7 af 40, i Brarup 7 af 70, i Humtrup 4 af 41 og i Sønder Lygum 7 af 70. Noget lignende er Tilfældet i Møgeltønder Sogn og i den Del af Højer Sogn, der kaldes Ved Aaen, hvor der fandtes 8 af 26. — Jeg formoder, at det er denne svage frisiske Indvandring i Kærherred, som har givet Danckwerth Anledning til at betragte det som helt frisk.

Hermed har jeg omskrevet Nordfrisernes ethnografiske Udbredningsfelt ved Middelalderens Slutning (idet jeg mener ganske at kunne se bort fra deres Indvandring i Flensborg), og de naaede Resultater ere følgende:

- I. Det frisiske Navnestof optræder med størst Oprindelighed paa Øerne og da særlig paa det gamle Nordstrand med Halligerne, mindre oprindeligt i Ejdersted, hvor det allerede er isprængt med saxiske Elementer, eller i Bøking- og Wiedingherred, hvor Bastardformer og Danismer gøre sig stærkt gældende; paa selve Fastlandsgøsen findes ingensteds noget rent frisk Navnestof. — Disse Forskeligheder hvile paa ethnografiske Forhold, særlig paa den større eller mindre Indblanding af danske og saxiske Elementer. Øfriserne ere de mest ublandede, Sysselfriserne de mest blandede, og det er højst interessant, at moderne Iagttagere anthropologisk komme til samme Slutning. Th. Siebs siger: „Hvad

endelig Forskellen mellem Ø- og Fastlandfrisernes Ydre angaar, da have netop de første — i mine Øjne — det ægte frisiske Præg, saaledes som vi kende det fra de øst- og vestfrisiske Øer: de ere ikke høje, men brede og kraftige, deres Haar- og Hudfarve er mørk, Øjnene blaa. De paafaldende lange og slanke Skikkelser, som ofte træffes paa Fastlandet, den lyse Hudfarve og det lysblonde Haar repræsenterer det jydsk Elements stærke Indflydelse¹⁾.

- II. Ved Middelalderens Slutning findes ingen paavislig ethnografisk Skellinje mellem Danskere og Frisere. Fra de foranliggende Øer have de sidste sat sig fast først langs den ubenyttede Fastlandsmarsk, hvor de have bygget en Række Byer langs Gøranden, og derefter ved Indflytning arbejdet sig langsomt frem særlig i nordøstlig Retning i Nørregøs- og Kærherred, hvor Jordbundsforholdene synes at have tiltalt dem. Som et svagt og i ethnografisk Henseende betydningsløst Bølgeslag spores denne Emigration (ved Giftermaal, Gaardkøb o. s. v.) til Fjorde, Hjolde-
lund, N. Haksted og Medelby Sogne og i nordlig Retning til Møgeltønder og Højer. — I det hele og store er der kun ringe Forskel mellem da og nu. De blivende Forhold ere alt bragte til Veje med det 15de Aarhundrede, og her som i de øvrige af Hertugdømmets Grænseegne se vi, at Bebyggelsen, Kolo-

¹⁾ Th. Siebs: Zur Geschichte d. Engl.-Fries. Sprache. S. 26. Jeg henviser ligeledes til Dr. Meisner: Die Körpergröße der Wehrpflichtigen im Gebiete der Unterelbe, Archiv f. Anthropologie. XVIII. S. 124—30, der dog uheldigvis forfalder til en Række ethnografisk-politiske Kandestøberier.

nisationen, de holdbare ethnografiske Aflejringer tilhøre det 12te til 14de Aarhundrede.

- III. Disse Resultater have megen Betydning for den rette Opfattelse af Sprogforholdene i Vestslesvig. Det danske Sprog er indigent lige til Gestranden, og kun ved den Vanrøgt og de ugunstige Forhold, som Regeringerne igennem 7 Aarhundreder have budt det, er det lykkedes Friserne at paatrykke denne Egn et sprogligt-germansk Præg. Igennem disse mange Aarhundreder maa der have fundet en sej, om maaske end temmelig ubevidst Sprogkamp Sted mellem de to Folkeelementer, thi kun derigennem er det forklarligt, at Byer som Ubjerg, Boshøl og Klægsbøl have kunnet hævde det oprindelige Modersmaal lige over for den stærke frisiske Indvandring. Naar Danckwerth 1652 betegner Gestfriserne som „trilingues“, naar Superintendent Adler 1811 indberetter, at der tales Dansk i Drellsdorf, naar Amtmand Levetzow samme Aar siger, at af Bredsted Amts 9 Sogne tales Frisisk i de 7, „doch sehr mit dänisch untermischt“, naar J. A. Petersen, K. J. Clement o. a. meddele, at Byerne Dørpum, Høgel og Lütjenholm endnu i dette Aarhundredes Midte sproglig set vare blandet dansk-frisiske, ja, naar J. G. C. Adler 1891 oplyser, at der i Høgel endnu findes 6 dansktalende Familier¹⁾, — saa stemmer alt dette jo ikke alene nøje overens med den ovenfor givne Fremstilling, men vi se deri tillige et nyt Vidnes-

¹⁾ Allen II. S. 76. — J. A. Petersen: Wanderungen durch die Herzogthümer. III. S. 457. — K. J. Clement: Das wahre Verhältnis der süderjüt. National. u. Sprache. Hamburg 1849. — Zeitschrift etc. 1891. S. 95.

byrd om, med hvilken Sejhed Befolkningen holder fast paa Sprog og Nationalitet.

- IV. Vi kunne nu forstaa, hvorfor der ikke er taget det mindste Hensyn til disse Fastlandsfrisere ved Landets ældste administrative Inddeling. De vare der slet ikke, da Syssel-, Herreds- og Sogneskellene droges, og da de endelig indfandt sig, kom de kun som taalte fremmede, der maatte indordne sig under Landets bestaaende Forhold. Derfra og derfra alene hidrører den retslige og fiskale Forskel mellem Fastlands- (Syssel-) og Ø- (Konge-) Friserne i Middelalderen. Fastlandets Frisere vare Frisere i Danelagen, „Frisones de lege Danica“, som Slesvigs gamle Stadsret (omkring Aar 1200)¹⁾, med et heldigt valgt og slaaende Udtryk betegner dem, d. v. s. de vare fremmede Indvandrere i alt bestaaende danske Retskredse.

Saavidt ere vi altsaa naaede, og, som jeg tror, med fuldgod Sikkerhed. Men kunne vi naa videre? Er det muligt at føre Bevis for, at ogsaa Udlandsfriserner, Strandfriserner, Kongefriserner, d. e. den frisiske Befolkning i Ejdersted, i Bøking og Horsbølherred og paa Øerne, ere Indvandrere fra en ligeledes forholdsvis sen Tid?²⁾

¹⁾ Thorsen: Slesvigske Stadsretter. S. 11. Om den ældre Opfattelse af disse Forhold se navnlig A. D. Jørgensen: Utland (Friselagen) i Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen. 1871. S. 37.

²⁾ Literatur: Dr. V. Langhans: Ueber den Ursprung der Nordfriesen. Wien 1879. Jeg har laant nogle af de følgende Argumentationer fra denne Forfatter. — Kruse: Ueber den Ursprung der Friesen auf der Westküste Schleswigs. Provincial-Berichte.

For at afgøre dette Spørgsmaal kunne vi følge den hidtil anvendte Fremgangsmaade og først se paa Landets ældre Navne. Det første Navn, Historieskriverne give os paa disse Vesterhavsøer som Helhed, er Saxo's *Frisia minor*. I og for sig er dette meget betegnende og passer fuldstændig ind i vor Tankegang, da det jo bestemt antyder en Kolonisation fra et større Frisland, men uheldigvis er der den Fejl ved det, at det er et Bognavn, at det er af ren og skær literær Oprindelse og dannet med Saxo's klassiske Forbilleder for Øje. Efter Saxo benyttes det vel vedvarende af lærde Mænd lige ned til det 17de Aarhundrede, men det kan ikke bevises, at Nordfriserne selv — før de kom under Paa-virkning af den lærde Literatur — have betjent sig af dette Navn for deres Land. Vi kunne derfor vel ikke sige andet, end at Navnet *Frisia minor* er meget betegnende for Saxo's Opfattelse af Spørgsmaalet, men at det forøvrigt vilde være ganske urigtigt at tillægge det nogen videre Betydning eller argumentere ud fra denne Betegnelse¹⁾.

Helt anderledes forholder det sig med det andet samtidige Navn paa Landet. I et latinsk Dokument fra 1187 kaldes det *Utlandia*²⁾, i Slesvigs gamle, paa Latin

1793. 2. B. — Th. Siebs, anf. St. — A. D. Jørgensen, anf. St. — Michelsen: Nordfriesland im Mittelalter. Schleswig 1828. — Heimreich, anf. St. — Cypræi Annal.

¹⁾ *Frisia minor* forekommer i Petri Olai Chron.: „Principium regni Danici est Jutia Huic Frisia minor adjacet.“ S. r. D. I. 76. Ligeledes hos Heinrich Rantzau, hos Heimrich o. a. St. Westphalen: Mon. inedit. I. 71; IV. 1486. Navnet er øjensynlig laant hos Saxo.

²⁾ In *Utlandia* in tribus navigiis juxta Ederam, scilicet Tunninghæret, Gerthinghæret, Holmbohæret. Thorkelin: Diplom. Arnæ-Magn. I. 60.

skrevne Stadsret (fra c. 1200) møde vi atter dette Navn, og under Formen Utland gentages det i Kong Valdemars Jordebog¹⁾, ligesom det lidt senere (1261) benyttes af selve den frisiske Befolkning²⁾, hvorfor vi ikke kunne være i Tvivl om her at have Provinsens gamle Navn foran os. Ordet „Utland“ forekommer ret hyppigt i de saamtidige danske Provinslove og betegner den uopdyrkede Del af Bymarken i Modsætning til Vangen og Hus-toften. Utlandia er altsaa Udland, hvorfor Michelsen ogsaa gengiver det paa Tysk ved „Aussenland“. Navnet er dannet i Analogi med Udhus, o: den ubeboede Del af Huset, Udmark, o: den uopdyrkede Del af Bymarken (sml. Udmark (Ohrfeld) i Angel), Udland, den ubeboede Del af Landet, altsaa de lave Sump- og Marskstrækninger, der som ubeboede faldt uden for Syssel- og Herredsinddelingen, — det ubebyggede Statsoverdrev i Vestslesvig. Et Navn som Udland kan kun opstaa ved et tilstedeværende Modsætningsforhold, her Modsætningen mellem den bebyggede Gøs og de mennesketomme Marskøer; det maa være „Udland“ til noget. Betegnelsen kan derfor umuligt stamme fra Friserne, thi

¹⁾ Kong Valdemars Jordebog. O. Niensens Udg. S. 18.

²⁾ Hamburg. Urkund. I. S. 538. — P. Hasse: Regest. u. Urkunden. II. S. 97. — Michelsen, anf. St. S. 52 flg. — Se ogsaa S. r. D. VII. S. 264: „Causa et occasione terre dicte Judland. Gottorp.... Alsen et Frisonice heredes et Uthland.“ Herhen horer maaske ogsaa Helmolds Beretning om Friserne: „qui habitabant Juthlandie“, der, som A. D. Jørgensen antyder, kan være en Læsefejl for Utlandie. — Se ligeledes Statsb. Magaz. IX. S. 700 og yngre nordfrisiske Skrifter. — Om „Utland“ som dansk Lovord se: Skaanske Lov. Thorsens Udg. S. 15, 22, 23. „[p]a ma han uita alt utlendæt til husætoftæn æræ til giald.“ — „Skiftæ börn æftær fapur sin husætoftær ællær utiorp.“ Ligeledes Valdemars Sæll. Lov. Thorsens Udg. S. 50—51. „Sæl man burt sit utlendæ“.

deres Hjem, hvad enten de ere indigene eller ej, hvad enten de have boet i det i 1000 eller i 100 Aar, er og bliver for dem deres Hjemland, deres Indland. Navnet maa stamme fra Danskerne, og i selve Ordet have vi altsaa en bestemt Erindring om, at denne Del af Sønderjylland engang har henligget som ubebygget, „øde“ Land, som Udland til den bebyggede Gøs, og dette kan ikke ligge længere tilbage, end at Overleveringen omkring Aar 1200 — altsaa i en Tid, da man kun havde lidet skriftligt at støtte sig til — saavel hos Landets Administration som hos Egnens Beboere kunde holde sig levende selv under højst ændrede Forhold.

Og dette er slet ikke noget løst Paahit af mig eller en Tolkning, der er lavet for Tilfældet. Øfrisernes statsretlige Stilling gennem hele Middelalderen er jo netop bestemt af, at de kom til at bygge og bo i et saadant Udland eller i Almindinger, der efter gammel dansk Ret vare Konunglev; derved kom de i en særlig Stilling til Kongen og Kronen og kaldtes Kongens Frisere i Mod-sætning til Friserne i Syslerne, der tilhørte Hertugdømmet, *o*: Staten. Derfor kunde Kongen give dem visse Friheder og tillade, at de ordnede deres Retsforhold efter eget Tykke og egne Love, og paa ganske naturlig Maade opstaar Forskellen mellem Syssel- og Udlandsfrisernes statsretlige Stilling. At ville søge Oprindelsen til denne Forskel i en Erobring er for det første ganske unødvendigt og for det andet lige saa ubevisligt ¹⁾).

¹⁾ O. Nielsen, *anf. St.* S. 126. Anm. 6: „Foran . . . findes Afgift af alle Herreder i „Udland“ opført som Kongens Indtægt, og da disse ere betydelig større end i Alm. ved de andre Herreder, ses det, at dette er Herredernes almindelige Afgifter,

Men det allermest betegnende ved denne Sag er dog, at selve Friserne have accepteret Navnet. De kalde sig 1261¹⁾ „Frisones in Utlandia constituti“, og i Middelalderens senere Skrifter dukker Navnet gentagne Gange frem paany; men deri ligger jo, at Friserne have sat sig i Besiddelse af Landet netop som et dansk Udland, at Navnet allerede paa et tidligt Tidspunkt havde faaet saa sikker Borgerret i den offentlige Bevidsthed, at selve Frisernes Kolonisation og deres Bestræbelser efter at danne et nationalt Navn ikke formaaede at fortrænge det igennem Aarhundreder.

I Navnet Udland have vi altsaa et sikkert Bevis for, at den frisiske Indvandring er langt yngre end den ældgamle danske Bebyggelse af Gestranden, ja endogsaa for, at denne Indvandring ikke kan falde ret mange Slægtled forud for den slesvigske Stadsrets Affattelsestid.

Middelalderens øvrige Betegnelser paa Landet ere ligesaa karakterløse og ufrisiske. Det kaldes Strand og Beboerne Strandfriserne²⁾, Navne, der ligesaa sikkert

der opregnes til Forskel fra det øvrige Land, fordi de forholde sig paa en egen Maade som Kronens Indtægt, medens Skatterne i det øvrige Land afveksle. Da Frisland engang i Tiden maa være erobret, er der sandsynligvis paalagt det en bestemt Skat.⁴ I sin Opfattelse støtter O. Nielsen sig hovedsagelig til A. D. Jørgensens oftnævnte Afhandling.

¹⁾ P. Hasse: Regesten und Urkunden. II. S. 97.

²⁾ Annal. Hamburg. 1252: Item Abel rex Danorum die apostolorum Petri et Pauli turpissimis a Strantfresis rusticis occisus est. Ligeledes Albert af Stade. Mon. Germ. Scr. XVI. S. 373. Die apostolorum P. et P. rex Danorum Abel Strantfresones ab insolentia eorum volens compescere inopinata morte ab eis est occisus. — Derefter i Chronik d. nordelbischen Sassen. Ed. Lappenberg S. 85. Anno 1250 do wart Koning

have deres Rod i det danske Sprog¹⁾. I Modsætning til Syslerne kaldes det Herrederne, de frisiske Herreder²⁾, det danske Frisland, Frisland i Danmark, den frisiske Provins eller simpelthen Frisland. Skribenterne vakle frem og tilbage imellem alle disse Betegnelser, og af Kong Erik af Pommerns store Proces om Sønderjylland 1424 ser man ret, hvor vanskeligt de enkelte Vidner have ved at betegne Landet. Ja selv Landets nuværende Navn fremkommer i Literaturen første Gang fra dansk Side, idet Biskoppen af Odense 1424 i den nævnte Proces kalder Landet *Frisia borealis*³⁾. Dette Navn grebes senere af Paul Cypræus⁴⁾, af Danckwerth og Heimreich, og det er først med hans *Ernewerte Nordfres. Chronik* 1668, at Navnet Nordfrisland for Alvor bryder igennem og holder sig i den følgende Tid, men selv dette er altsaa ligesaa fuldt et Bognavn som *Frisia minor*, og den frisiske Folkebevidsthed har saaledes ikke formaaet at skabe et originalt eller oprindeligt Navn for Land og Folk.

Hos et gammelt indfødt Folk vil man forgæves søge

Abel doet geslagen uan den Stranturesen, den slimmen buren. Ogsaa hos senere Forfattere forekommer Navnet.

¹⁾ Saaledes opfattes ogsaa Navnet af Johannes Petreius, Præst paa Nordstrand i det 16. Aarhundrede. „Die Dänen nöhlen fast alle Oerter an dem Rande des Meers, Strandt, wie denn etzliche sondere Oerter davon benöhmte als: Mohrstrandt, Wiedrichstrandt, Nordstrandt“ osv. Camerer II. S. 737.

²⁾ S. r. D. VII. S. 264. Alsen et Frisonice heredes. S. 341: Et multis provinciis Frisonicis, que dicuntur Herden. S. 373: Dat Land Eyderstede mid anderen vreschen Herden. S. 397: Provincia Fricie, Herden vulgariter nominata, etc.

³⁾ S. r. D. VII. S. 406.

⁴⁾ P. Cypræus: *De Saxonum Cimbrorum origine, nomine, sedibus*. 1622.

efter en saadan Fattigdom, og den kan kun forklares af, at de ere Indvandrere, og det endog sene Indvandrere. Af deres Historic se vi, at de ingensinde have været i Besiddelse af politisk Selvstændighed eller havt nogen selvstændig Statsform. Dette er med stor Styrke paavist af A. D. Jørgensen i hans oftnævnte Afhandling, ja de have end ikke kendt til Folkesamfølelse, og trods højtravende Talemaader („lewwer duad üs slaaw“) har det, som Dr. V. Langhans rigtig bemærker, til alle Tider været dem temmelig ligegyldigt, hvilken Herre de tjente, naar han kun skaanede deres Pengekasse¹⁾. Fra de ældste Tider have de levet afsondrede i Smaagrupper, i Klaner; bag Vaddestrømmene og Digerne har hver Gruppe for sig ført sit eget Liv, optaget udelukkende af Erhvervsinteresser, og saa isolerede, at den ene næppe forstod den andens Maal, ja netop paa Grund af denne sproglige Forskellighed mene Nutidens Sproggranskere jo endog at kunne paavise deres forskellige Hjem hinsides Vesterhavet før Udvandringen²⁾.

¹⁾ V. Langhans, anf. St. S. 43. „Ein eigenthümlicher Zug politischer Gleichgiltigkeit geht durch's Volk, und sie tragen der Dänen und der Herzöge Herrschaft ohne Widerwillen und ohne Sympathien wie heute die der Hohenzollern. Den Fürsten beurtheilen sie blos nach der Höhe der Steuern und der materiellen Lasten.“ Deres Oprør imod Kong Abel fremkaldtes ligeledes ved nye Skattepaalæg. — Sammenlign dog hermed Brevet fra 1261 og Udtrykket „Cummunitas nostra“.

²⁾ Th. Siebs, anf. St. S. 25. „Die Einwanderung der Friesen nach Schleswig mag im 9. Jahrh. geschehen sein; wenigstens widerspricht die Sprachentwicklung den Anhaltpunkten, welche Langhans angeführt, nicht. Da zu vermuten ist, dass Insel-friesen die Besiedler von Sild, Amrum-Föhr und Helgoland

Men hvad her er udviklet, stemmer nøjagtig med vor ældste Historieskrivers Opfattelse og Vidnesbyrd. Det bekendte Sted i Saxo's fjortende Bog er bygget over samme Tankegang. Han gaar ud fra, at engang var dette Frisland ubeboet, det var et „Udland“, men da, siger han, „kom hertil en Gren af det store frisiske Folk, hvorom Sprogets og Navnets Fællesskab bære Vidnesbyrd; de søgte ny Bopæle og fandt tilfældig denne lave og sumpede Egn, som de fæstnede ved ihærdigt Arbejde. Dernæst begyndte Provinsen at blive styret af vore Konger.“ (Hos a Frisonum gente conditos nominis et linguae societas testimonio est. Quibus novas quaerentibus sedes ea forte tellus obvenit, quam palustrem primum ac humidam longo duravere cultu. Administratio deinde provinciæ sub nostris regibus esse coepit.)

De moderne Historieskrivere gaa sikkert altfor let henover dette Sted, de betragte Saxo's Udsagn blot som en subjektiv Formodning, som en af hans mange „ethnografiske Meninger, der intet Værd have, fordi de gaa ud fra aldeles vilkaarlige og tilfældige Forudsætninger“¹⁾. Det forekommer mig imidlertid som i højeste Grad

waren, Festlandsfriesen aber die Westküste Schleswigs colonisirt haben; da ferner die Sprache der nordfries. Inseln dem wangeroogischen Dialecte, das Nordfriesische des Festlandes dem emsfriesischen (saterländischen) besonders nahe verwant ist, so könnte möglicher Weise der Hunsego, Fivelgo oder Emsgo und die Insel Bant als alte Heimat gedacht werden. Es ist das jedoch nur eine Vermutung.* Se ogsaa H. Möller: Das altenglische Volksepos. Kiel. 1883.

¹⁾ A. D. Jørgensen, anf. St. S. 48. Se ogsaa Waitz: Nordalb. Studien I.

mærkværdigt, at en fordomsfri Nutidskritik nøjagtig maa falde sammen med Saxo's Opfattelse. Og endelig fremtræder Hovedsagen i hans Meddelelse jo slet ikke som en Formodning, han er vis paa, at de ere Invandrere, kun om Grunden til denne Indvandring netop i Sønderjylland udtaler han sig mindre bestemt. — Vi tør vel være berettigede til at opfatte Saxo's Ord som et sikkert Vidne om, at Friserne i danske ledende Kredse omkring Aar 1200 betragtedes som Invandrere.

Fra Saxo kunne vi forfølge Friserne endnu henimod et Hundrede Aar tilbage i Tiden. Helmold, der skrev omkring Aarene 1163—72, kalder dem blot: „Frisones, qui habitabant Juthlandie“, og fra Kong Niels' Dage, fra Tiden kort før Knud Lavard blev Hertug i Sønderjylland, altsaa fra Tiaaret 1105—15, have vi to Vidnesbyrd om deres Nærværelse i Landet. Saxo¹⁾ fortæller, at i denne lovløse Tid rasede Frisere, Holtsatere og Ditmarskere værst af alle, og kunde de ikke faa fat i de ulykkelige Beboeres Gods paa anden Maade, trængte de gennem underjordiske Gange ind i Husene; medens derimod Forfatteren af Hertug Knuds Levned²⁾ meddeler, at Kong Niels ikke kunde opholde sig i Slesvig uden Frisernes Beskyttelse. Med disse to Udtalelser gøre Friserne deres Entré i vor Historie, og det har ikke været muligt for Videnskabsmændene at rime to tilsyneladende saa modstridende Udsagn sammen, hvorfor det sædvanlig

¹⁾ Saxo S. 621—22.

²⁾ Vita Kanuti duc. II. Ibi erat tempore illo pro defectu iuris et iusticie tam assiduus Sclavorum incursus, quod ipse rex. nisi munitus Frisonum presidio, illic pernoctare non potuit. Se A. D. Jørgensen. anf. St. S. 49—50. H. Olrik: Knud Lavards Liv og Gærning. Kbhvn. 1888. S. 76, 82.

gaar ud over Saxo. I mine Øjne er det dobbelte Anslag den naturligste Ting af Verden og derfor i højeste Grad karakteristisk. Som Kolonister paa Kongens Almindinger stode de i et afhængigt Taknemmelighedsforhold til ham og flokkedes som Livvagt omkring ham i Slesvig; som haardhændede og jordgriske Indvandrere stode de i medfødt Opposition til den danske Urbefolkning¹⁾, og i en lovløs Tid gik dette over til Haandgribeligheder. Andet og mere er der ikke fortalt i de to Kilder, og i deres Udsagn ser jeg ligeledes et Vidnesbyrd om, at vi nu stærkt have nærmet os det Tidspunkt, da en frisisk Indvandring i større Stil til Sønderjylland har fundet Sted.

Med Tiaaret 1105—15 forsvinder ethvert Spor af Nordfriserne af vor Historie. I vore ældre Kilder findes ikke en Stavelse, som uden Tvang og haartrukne Fortolkninger kan tydes paa dem. Netop fordi Friserne vare det eneste fremmede Folkeelement indenfor Rigsgrænsen, netop fordi de — hvis de ere indigene — baade maatte erobres og kristnes fra Hedeby af, ser dette højst paafaldende ud; men vor Forbavselse stiger, naar vi erindre, at Adam af Bremen, der skrev umiddelbart før 1075, ikke alene ikke kender dem, men endog ligefrem fornægter dem. Netop hos Adam skulde vi vente at finde dem omtalte. Han var nøje kendt

¹⁾ Prof. Dellefsen berører et ganske lignende Træk fra den holstenske Marsk, naar han siger (I. S. 245): Die Kremper Marschbauern mögen sich noch längere Zeit ihren Nachbarn überlegen gefühlt haben, und daraus wie aus ihrem nahen Verhältnis zum Grafenhouse, das sie ins Land gerufen zu haben scheint, wird es sich erklären, wenn wir sie im Beginn des 14. Jahrhunderts sogar im kriegerischen Gegensatz zu den übrigen Elbmarschen finden.

med Vestfriserne, der delvis hørte til Bremens Bispestol, og han taler vidt og bredt om Frisernes Folk; han havde været i Hedeby, han havde rejst igennem Sønderjylland, han havde søgt Oplysning om Danernes Folk og Land hos Kong Sven Estridsøn, der fra sine Søtogter ligeledes var kendt med Storfriserne hinsides Havet, men ikke des mindre gentager han Alcuins Ord¹⁾, at Helgoland ligger imellem Danernes og Frisernes Grænse: „(insula) quae sita est in confinio Danorum et Fresonum“, ja, han siger endogsaa udtrykkeligt, at Danerne bo lige til det frisiske eller britanniske Hav i Modsætning til Friserne, der bo paa dette Havs Sydside²⁾. Adam siger altsaa netop det, jeg i denne Afhandling har sat mig til Maal at bevise.

Det er altsaa for lidt at sige, at Adam ikke vidner om Friserne, han vidner imod dem. Jeg betragter hans Udtalelser som en Bom, ingen Forskning kan komme forbi, og man kan have hvilken Opfattelse man vil af det vanskelige Sted hos ham om Harald Blaatands Love, men om Nordfriserne kan han ikke have talt, thi saa kunde han umulig have skrevet de ovenfor anførte Sætninger³⁾.

1) Pertz VII. S. 369, 372. Herhen hører ogsaa Stedet: „Sunt et aliae insulae contra Fresiam et Daniam, sed nulla earum tam memorabilis“, der viser, at Adam har haft geografisk Kundskab om Kystlandet.

2) P. W. Christensens Oversættelse af Adam S. 183: Mod Vest omslynger (det britiske Hav) Britanien, imod Syd strejfer det Friserne tilligemed de Saxer, der høre til vort Stift Hamborg. Dets Omgivelser henimod Sols Opgang ere Danskerne, Udløbet af det baltiske Hav og Nordmændene.

3) Se derom Paludan Müller: Harald Blaatands Lovgivning. Program fra Odense Skole. 1832. A. D. Jørgensen: Den nordiske Kirke II, Tillæg VII. — De Tilknytningspunkter, Langhans sø-

Hvis vi altsaa vilde lade os vejlede af Historiens Vidnesbyrd, maatte vi komme til den Slutning, at Friserne ere indvandrede i Slesvig i den sidste Halvdel af det 11. Aarhundrede, eller at de, da en saadan Emigration selvfølgelig er sket gradvis og i Hold, først paa dette sene Tidspunkt ere komne tilstede i saa stort Antal, at de have kunnet udøve nogen Indflydelse paa Landets almindelige Forhold og gøre sig historisk bemærkede. Denne Opfattelse er kommen frem før, særlig hos ældre Forfattere, ja gamle Heimreich siger endog med en vis Iver, at de tage meget fejl, som tro sligt. Som vi have set, strider denne Antagelse ikke imod Landets Bebyggelse og Stednavne, imod Frisernes egen Tradition eller imod de historiske Textsteder; men er det muligt ad andre Veje at styrke og begrunde den?

Den ældre Opfattelse af Friserne som det slesvigske Kystlands Urbeboere hviler hovedsagelig paa Theorien om, at hele Vesterhavskysten fra Rhin til Vidaa oprindeligt har været beboet af Frisere, lidt efter lidt for-

ger i Annalernes Beretning om Normannerhøvdingen Roriks Besiddelse af Landet mellem Havet og Ejderen (som efter hans Mening skal være Nordfrisland), om Vesterfold og i Jordebogens Væstæn Land, der ligeledes, men uden al Hjemmel, fortolkes som Frisland, ere forlængst tilbageviste af nordiske Historie-skrivere. Endnu bliver kun tilbage Stedet i Translatio S. Alexandri (Pertz II. 677): *Est enim gens in partibus nostri regni Saxonum scilicet et Fresonum commixta in confinibus Nordmanorum et Obodritorum sita.* Men dels er Stedets Ægthed ikke hævet over Tvivl, dels er det ganske vilkaarligt af Zeuss og Waitz at henlægge dette Blandingsfolk til Holsten, endsige da til Sønderjylland.

trængte af Saxere. Men denne Theori er først fremstaaet i det ganske kritikløse 17. Aarhundrede og er næppe ældre end den frisiske Forfatter Ubbo Emmius, der endnu skrev 1636¹⁾, og hans Paastande vilde tilmed have været ganske virkningsløse, hvis de ikke i dette Aarhundrede vare blevne grebne af de slesvigholstenske Forfattere N. Falck²⁾, Michelsen³⁾, K. Müllenhoff⁴⁾ og Waitz⁵⁾ for at begrunde deres chauvinistiske Opfattelse af Hertugdømmets ældre ethnografiske Forhold.

Hos de romerske Forfattere er aldrig Tale om andre Frisere end Øst- og Vestfrisere, og efter at Dr. E. Jessen i sine Undersøgelser har rammet en forsvarlig Pæl igennem Tacitus' og Ptolomæus' gamle Folkenavne paa Halvøen, vilde det kun være Tidsspilde at beskæftige sig med disse Gaader eller med H. Møller at ville henlægge Avionerne, hvis Sæde er ganske ukendt, til disse Egne og gaa ud fra deres ethnografiske Samhørighed med Nordfriserne, en Opfattelse, der aldrig kan blive andet end den dristigste Hypothese. — Først med Karolingertiden falder Historiens Dagslys ind over Kystlandene mellem Ems og Ejder, men ingensteds (med Undtagelse af den ovennævnte *Translatio S. Alexandri*) vil man finde Friserne

¹⁾ Emmius, Ubbo: *Rerum friscicarum historia*. Lugd. Bat. 1616.

²⁾ N. Falck: *Handbuch d. schlesw.-holst. Privatrechts* I. § 80.

³⁾ Michelsen, *anf. St.*

⁴⁾ Nordalbing. Studien. I. S. 111—74.

⁵⁾ Nordalb. Studien. I. S. 1. Anm. 2 og S. 10. „Man hat die Friesen für spätere Einwanderer gehalten, doch weis die Geschichte dafür kein Zeugnis und viel wahrscheinlicher ist es, dass sie hier seit alten Zeiten angesessen waren. Fast um den ganzen Rand der Nordsee zog sich friesische oder nahverwandte Bevölkerung hin.“ Som det ses, savnes her endog ethvert Forsøg paa at bevise Opfattelsens Rigtighed.

omtalte som bosatte i disse Egne. Annalerne, Adam af Bremen og alle øvrige Kildeskrifter saavel som Landenes ældste Stednavne bevise, at ved vor Histories Begyndelse boede Saxerne lige til Havet baade i Hannover og Holsten, og en umiddelbar Kolonisation fra Ems over Hadeln og Ditmarsken til Vidaa kan altsaa ikke have fundet Sted.

Dette er allerede noget, men vi kunne gaa endnu et Skridt videre. I de allersidste Aar have en Række historisk-topografiske Undersøgelser, særlig af Dr. E. O. Schulze¹⁾ i Breslau og Prof. D. Detlefsen²⁾ i Glückstadt, godtgjort, at alle de hollandsk-frisiske Elementer, som i den senere Middelalder træffes langs Wesers nedre Løb, i Hadellandet, i Kedhingen og Altes Land, paa Elbøerne, i Haseldorfer, Wilster, Crempe og Breitenburger Marsk i Holsten, ja vel endog i Ditmarsken, udelukkende skyldes en hollandsk-frisisk Indvandring i det 12. Aarhundrede, og med disse fulgte tillige den ingeniørmæssige Inddigning, Afvanding og Kultivering af Nordtysklands Marskegne. Vi kende ikke Grunden til denne Masseudvandring fra Zuidersøens Bredder; det er muligt, at den, som Detlefsen formoder, er fremkaldt ved Oversvømmelser eller af de Feudalstridigheder, der i Slutningen af det 11. Aarhundrede hjemsøgte Landet³⁾; vi vide kun, at der i det mindste fra Aar 1100 bredte sig en hollandsk

¹⁾ *Niederländische Siedelungen in den Marschen an der unteren Weser und Elbe im 12. u. 13. Jahrhundert.* Zeitschrift des historischen Vereins für Niedersachsen. Jahrg. 1889. S. 1—105.

²⁾ *Geschichte der holsteinischen Elbmarschen.* Glückstadt. 1891—92. I, særlig Kap. XIII: *Niedersachsen und Holländer in den Elbmarschen.* Sml. A. v. Wersebe: *Ueber die Niederl. Colonien im nördl. Teutschland.* Hannover 1815—16.

³⁾ *Vrije Fries* XIV. S. 381 flg.

Udvandrersstrøm ud over Nordtyskland til alle mulige Marsklunde og til de ved Venderkampene affolkede Egne i det indre. Hos den samtidige Helmold vil man finde flere Vidnesbyrd om denne Bevægelse. Saaledes fortæller han, at da Grev Adolf af Holsten omkring Aar 1143 var kommen i Besiddelse af Vagirien, som var mennesketomt, sendte han „Bud ud i alle Lande, nemlig i Flandrien og Hollandien, til Trajektum, Westfalen og Fresien for at lade sige, at alle, der savnede dyrkelig Jord, skulde indfinde sig med deres Husstand. . . . Paa dette Opraab satte en talløs Skare af forskellige Folkeslag sig i Bevægelse, tog deres Husstand og rørlige Gods med sig og indfandt sig hos Grev Adolf i Vagirenes Land for at komme i Besiddelse af den Jord, som han havde givet dem Løfte paa. . . . I Darguneland kom Westfaler til at bo, i Utineland Hollandrere og i Susle Fresere* ¹⁾, og lidt senere meddeler han, i Anledning af Venderfyrsten Niklots Overfald 1147, at denne Freser-nybygd Süssel i Vagrien talte over 400 Mandspersoner.

Her interessere vi os dog særlig for den hollandsk-frisiske Kolonisation i Marsklandene. 1106 erhvervede hollandske Emigranter fra Utrecht Stift paa denne Side Rhinen, altsaa fra Omegnen af Zuidersøen, betydelige Mose- og Marskstrækninger omkring Bremen, 1123 ere

¹⁾ Helmold I. C. 56. 57. 64. P. Kierkegaards Oversættelse er benyttet. S. 145. 156. Den tapre Præst Gerlav siger her, at „af alle Indvandrere er ingen Barbarerne saa forhadte som Friserne; vi ere ret stinkende for dem.“ Se ligeledes sammested I. C. 87—88 om Albert der Bårs Indkaldelse af Hollændere til Bispedømmerne Brandenburg og Havelberg. Her hedder det: „han sendte Bud til Trajektum og de Strøg, der grænse op til Renus, samt derhos til dem, der bo ved Oceanet og idelig maatte døje Overlast fra Søen.“

lignende Kolonister virksomme i den hannoveranske Elbmarsk, hvor de, i hvert Fald senere, karakteriseres som Frisere, og efter 1126 begynder en lignende Indvandring, væsentlig knyttet til Vicelins Missionsvirksomhed, i de holstenske Marskegne, og rundt omkring i Prof. Detlefsens fortrinlige og grundige Værk vil man træffe sikre Beviser for, at et betydeligt frisisk Element har deltaget i denne Kolonisation. Ifølge Neokorus og Dahlmann møde vi nogle Aartier senere Frisere fra Butjadinger Land (i Rüstringen) virksomme paa Ditmarskerøen Busum, hvorfra de, nøjagtig som i Slesvig, trænge over paa Fastlandet og slaa sig ned i Landsbyen Syderdyk, ligesom de længere sydpaa grundlægge Neukircken.

Her have vi altsaa en ny Traad, der fører os lige op til Nordfrislands Tærskel. Vi møde en almindelig hollandsk-frisisk Indvandring langs Vesterhavskysterne nøjagtig samtidig med, at vore historiske Kilder for første Gang nævne det frisiske Element i Sønderjylland. Dette Sammentræf turde dog næppe være tilfældigt. Kildernes Tavshed før og deres Tale efter den Tid faa derved en særegen og overbevisende Vægt. I alle Nabolande er det frisisk-hollandske Element kommet tilstede med det 12. Aarhundrede, og sammenholdt med alt det øvrige, turde det vel ikke være dumdrigt at antage, at den frisiske Indvandring i Danmark falder omtrent samtidig. Vi se, at Friserne, som Saxo udtrykker sig, paa denne Tid søgte sig nye Boliger; disse Sumpmennesker havde overalt hjemme, hvor Havet og Landet laa i evig Kamp med hinanden, deres Stolthed var det at fravriste Søen Kyststrækning paa Kyststrækning; „Deus mare, Friso litora fecit“ — og det turde været umuligt for dem at finde et Land, der mere faldt i deres Smag

end de sønderjydske „Utlande“. Jeg antager derfor ogsaa, at netop disse ere blevne okkuperede af dem førend de tit tarvelige Mose- og Engdrag eller ligefremme Vildtnis i Nordtyskland, som de senere gave sig i Lag med. Af sproglige Grunde mener Th. Siebs¹⁾ at kunne fastsætte Egnen mellem Ems og Lauwers, altsaa de gamle frisiske Bygder Rüstringen, Emsgo, Fivelgo og Hunsgo, som Nordfrisernes oprindelige Hjem, og af I. ten Doornkaat Kolmann's Fortegnelse²⁾ over gammelfrisiske Stednavne fra disse Bygder ses det, at der her findes en sikkert ikke tilfældig Overensstemmelse med nordfrisiske Former.

Af sikre historiske Efterretninger vide vi, at Friserne vare tilstede i Sønderjylland før Aar 1115, og at de allerede da spillede en vis Rolle i Hertugdømmets snevrere Historie, men alligevel vilde det sikkert være lige urigtigt at antage, enten at de paa een Gang, som ved eet Slag, altsaa ved en pludselig Masseindvandring havde bemægtiget sig Landet, eller at de kun ved en svag Emigration gennem flere Aarhundreder vare komne tilstede. Her som andre Steder er den hollandsk-frisiske Indvandring³⁾ foregaaet holdvis, fra forskellige Egne i Moder-

¹⁾ Th. Siebs, anf. St. S. 24. „Aus der Sprache der heutigen Nordfriesen, der Insel- und Festlandsbewohner, wird sich erweisen, dass dieselben aus dem Gebiete zwischen Lauwers und Elbe, wahrscheinlich aber zwischen Lauwers und Weser nach Schleswig eingewandert sind.“

²⁾ Jahrbuch d. Vereins für niederdeutsche Sprachforschung XIII. 1888. S. 153.

³⁾ Detlefsen, anf. St. S. 299. „Zeitlich ist die holländische Einwanderung nicht eine einmalige, rasch verlaufende, auch nicht eine durch lange Jahrzehnte oder Jahrhunderte langsam sich fortsetzende gewesen, sondern es sind, wie ich meine, mehrere

landet og med forskellige Støttepunkter og Centrer i det ny Land, noget der jo nøjagtig stemmer med Sprogforskernes Nutidsiagttagelser. Paa Gestryggen i Ejdersted, paa naturlige Forhøjninger eller ved Kunst opkastede Warfer i den øvrige Marsk kunde de første Kolonister finde et foreløbigt Værn imod Havet, men en virkelig Bebyggelse af Utlandene, en omfattende Kultivering af den sønderjydske Marsk, der var fuld af Sumpe, Mosedrag og Vaddestrømme, krævede store fælles Kræfter, rigelige Pengemidler og en for større Distrikter ensartet Arbejdsplan ved Digeværnenes Opførelse. I Ditmarskens smalle og mere sammenhængende Marskstrækninger¹⁾ er denne Kultivering udført af selve Landets saksiske Urbefolkning ud fra Gestranden, men af vore tidligere Undersøgelser er det klart, at den omvendte Fremgangsmaade er kommen til Anvendelse i Sønderjylland, og dette forudsætter, at større naturlige Afsnit som Ejdersted, Nordstrand, Risum Moor og Wiedingherred enkeltvis, ved et stort, fælles lokalt Arbejde, ere blevne forsynede i hvert Fald med Sommerdiger, og efter Saxo's Fremstilling har der jo næppe været noget andet Værn selv mod Slutningen af det 12. Aarhundrede²⁾.

Men vi kunne endnu komme hele Sagen et Skridt nærmere ind paa Livet. Fra Kolonisationen omkring

Wiederholungen derselben von verschiedenem Umfange und nach verschiedenen Teilen unserer Marsch hin zu unterscheiden. Freilich sind ausführlichere Nachrichten darüber gar nicht erhalten, doch lässt sich durch Schlüsse eine gewisse Wahrscheinlichkeit erreichen.⁴

¹⁾ Dr. R. Chalybæus: Geschichte Ditmarschens. 1888. S. 10 flg.

²⁾ Saxo. 14. Bog.

Bremen 1106¹⁾ er den afsluttede Kontrakt eller Oktroi (pactio) med Ærkebiskop Friedrich endnu bevaret, og den turde ikke være uden Betydning for Spørgsmaalet om Nordfriserne. Efter Emigranternes Begæring afstod Ærkebispnen et betydeligt Landareal, der bestod af ukultiverede, sumpede og af Indbyggerne ubenyttede Strækninger omkring Bremen. Dette Areal udstykkedes i Gaarde eller „Hufen“ af nøjagtig ens Størrelse (720 Kongeroders Længde og 30 Kongeroders Brede) og overlodes Kolonisterne i Selveje, mod at de aarlig svarede Bispen en fast Afgift af hver Gaard, ydede Tiende og i gejstlig Henseende indordnedes under Stiftet. Den verdslige Retspleje overlodes derimod til deres egen Forvaltning; der oprettedes Retskredse af hvert Hundrede Gaarde, som altsaa udgjorde et Birk under egne Embedsmænd og med særegne Retsvedtægter. Aarlig skulde disse svare Bispen 2 Mark, og kun i større Retssager forbeholdt han sig Overdommermyndigheden og Andel i Bøderne, imod at Kolonisterne tillige ydede Gæsteri under hans Ophold iblandt dem.

Vi møde Rudimenter af de samme fiskale og judicielle Indretninger overalt i de fra Holland koloniserede Egne. 1368 dømtes endnu efter frisisk Ret i Elms-horn²⁾ („ut dem Vreschen rechte tum Elmeshorne“), og i Wilster og Crempe Marsk bestod den saakaldte „Hollerrecht“³⁾ under folkevalgte Embedsmænd lige til 1470, da Kong Christian I ophævede den, ligesom Detlefsen

¹⁾ Ehmck: Brem. Urkundenb. I. n. 27. Schulze, anf. St. S. 9 flg. Detlefsen, anf. St. S. 85 flg.

²⁾ Detlefsen, anf. St. S. 230—31.

³⁾ Detlefsen, anf. St. S. 327.

paa mange Omraader har paavist en nøje Overensstemmelse i Skatteforhold, Selvejendom, Udstykningsret o. a. mellem Cremenpe og Wilster Marsk paa den ene Side og „Hollerland“ ved Bremen¹⁾ paa den anden Side.

Sammenligner man den ovennævnte Oktroi med Nordfrisernes ældste Rets- og Ejendomsforhold, kan man ikke undgaa at lægge Mærke til den meget nøje Overensstemmelse mellem begge. Nordfriserne betalte ligeledes en fast og uforanderlig Jordrente til Kongen, de vare Selvejere, de havde intet Markfællesskab, de forvaltede selv deres Ret efter frisiske Vedtægter under folkevalgte Ombud (Frisones de lege Frysonica), og som jeg senere skal godtgøre, maa deres Retskredse have haft et Omfang, der meget nær svarer til 100 Gaarde eller Boel af den ovenfor beskrevne Størrelse. Ligeledes ydede de Kongen Bøder for Saar og Drab og vare forpligtede til Gæsteri 3 Dage om Sommeren og 3 Dage om Vinteren²⁾).

¹⁾ Se navnlig anførte St. S. 320. Das Oding, eine unablässliche Bodenrente. S. 327. Das hollische Recht in den Marschen.

²⁾ Sammenlign hermed Kong Vald.'s Jordebog, Cypræus og Heimreich, anf. St. Heimreich fortæller S. 194 efter Cypræus, at Friserne vare „dem Könige to rechte nicht mede pflichtig to gevende, als von iszlichem Demt landes 3 penning, und vor einem iszlichem huse, dat dar 18 Facke lang was (dat was by den tyden en vulle husz), dat gaff en nye Torney, dat was 9 d. Lübisch, alle jahr eins. Und vor ein dodtschlag, dat dar fulle fye het, 4 mk. lötig an den König, und in de dre lande Eider., Ever. und Uthholm iszlich land oock 4 mk., und vor eine schlechte wunde börede dem Könige 1 mk. Sülvers etc. Anders en hadde de König neen bott aver de Uthlande. Ohne idt wehre dem König behoeff, se scholden ehm sin land effte sine Schlöte helpen tho wehrende.“ Om Kongens Overejendomsret til Landet se: Beschriebenes Land-Recht des Nordstrandes. Schleswig 1652. S. 70 o. a. St.

Af alle disse væsentlige Overensstemmelser turde vi være berettigede til at slutte, at den danske Konge har overladt de frisiske Indvandrere sine „Utlande“ noget nær paa samme Betingelser som Ærkebisp Friedrich „das Hollerland“ ved Bremen 1106. Den eneste Afvigelse, der kan paavises, er Nordfrisernes Ledingspligt, men denne hidrører jo ganske simpelt fra, at det her var en verdslig, i Bremen derimod en gejstlig Landsherre, som overlod dem Jorden. Det fortjener ligeledes at bemærkes, at en Del af Frisernes Skat i Jordebogen kaldes „Vingift“, en Kategori, der ellers ikke forekommer som dansk Skattebetegnelse. Men den betyder jo netop den Sum, som den ene af to kontraherende Parter efter Overenskomst maa erlægge som Vennegave, og vi finde altsaa ogsaa her et Minde om den fiskale Oktroi, der sandsynligvis ligger til Grund for Nordfrislands Bebyggelse¹⁾.

Der er dog særlig et Punkt, som jeg mener her at burde dvæle lidt længere ved. Ofte og med stor Styrke har man anført den nordfrisiske Herredsinddeling som Bevis for, at Nordfriserne ere urgamle i Landet, og i hvert Fald ældre end Herredsinddelingen, der er af forhistorisk Oprindelse. Men man vil sikkert allerede have lagt Mærke til, hvorledes selv dette sidste Støttepunkt glider bort under dem. I det 12te Aarhundrede dan-

¹⁾ J. C. H. R. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog. — Kong Vald.s Jordebog, udg. af O. Nielsen. S. 106. Anm. 10. Dr. O. Nielsen tilføjer: „Paa Grund af Frislands særlige Stilling er Vingift sandsynligvis den Afgift, som Landet skulde yde til Danmarks Konge som undertvunget Land, medens det desuden ydede den almindelige Skat.“ Selvfølgelig strider denne Bemærkning ganske imod min Opfattelse, og jeg kan ikke indse Nødvendigheden af en saadan Hypothese.

nedes rundt omkring i Nordtyskland hollandsk-frisiske Retskredse, der nøjagtig svare til det danske Herred, ja, paa dansk Grund sprognødvendigt maatte benævnes med dette Ord, som oprindelig jo ogsaa betyder 100 Boel eller Gaarde. Paa Grundlag af den bremiske Oktroi have forskellige tyske Lærde anstillet Beregning over, hvilket Flademaal 100 Gaarde à 730 Kongeroders Længde og 40 Roders Brede indtage, og Resultatet er, at en saadan Retskreds maa have omfattet c. 1 □ Mil Land¹⁾.

Sandsynligvis ere de frisiske Herreder opstaaede ved en lignende Opmaaling, og i Forhold til de danske Herreder ere de alle forsvindende smaa. Øen Føhr, der nu er $1\frac{1}{5}$ □ Mil stor, dannede 2 Herreder, Nordstrand bestod af 5 Herreder, og Ejdersted, der nu omfatter 6 □ Mil, men i Middelalderen var gennemskaaret af Sumpe og Strømme, dannede 3 Herreder. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at disse Smaabirker hvile paa en ganske anden Inddelingsgrund end de store danske Herreder, hvoraf et enkelt ofte kunde have rummet det meste af Nordfrisland. Den danske Herredsinddeling er baseret paa en Optælling af Gaardbesiddere, den frisiske paa en geometrisk Opmaaling og Udstykning af det dyrkelige Areal. — Og endelig er det jo slet ikke rigtigt, at Herredsinddelingen overalt er urgammel. I andre Dele af Sønderjylland, i Afsnittet mellem Sli og Ejder, altsaa ogsaa i en ny koloniseret Egn, opstod selv i den sene Middelalder baade Krop-, Hohn-, Berg- og Risbyherred, og naar Herredsinddelingen kunde skaffe sig Indpas iblandt denne tyske Befolkning, er det vanskeligt at paastaa, at

¹⁾ Schulze, anf. St. S. 12 og de der anførte Kilder.

noget lignende ikke kunde ske i Nordfrisland et Par Aarhundreder tidligere.

Videre turde det for Øjeblikket ikke være muligt at komme med Spørgsmaalet. Begyndelserne unddrage sig alt for ofte vor Viden, Folkesamfundene grundlægges i det usete, og først paa et senere Udviklingstrin træder Historiens Vidnesbyrd til. Saaledes gaar det ogsaa her. Kun i den yngre frisiske Tradition have vi nogle Minder, der tyde paa en Indvandring omkring Aar 1100, men de ere blandede sammen med saa mange Urigtigheder, at jeg mindre for Bevisførelsens end for Fuldstændighedens Skyld skal berøre dem. For det første knytte Cypræus og Heimreich Ordningen af Nordfrisernes statsborgerlige Forhold indenfor Riget til en Hertug Knud, der ikke kan være nogen anden end Knud Lavard, hvis der overhoved er Sandhed i Efterretningen¹⁾, og for det andet meddeler Ejdersted-Krøniken²⁾, der er forfattet under Kong Christian I., at den første kristne Kirke i Marsklandene byggedes i Tating 1103. Denne Efterretning har givet ældre Forfattere Anledning til at fable om Nordfrisernes Hedenskab højt op i Middelalderen, og selv

¹⁾ Heimreich, anf. St. S. 194.

²⁾ Staatsb. Magaz. IX. S. 695 flg. Anno Christi 1103 in der vasten wart gebuwet eine holten Capelle by Wittendunen in de ere S. Magni vp Taten Eskels lant, vnde wart genomt Tatinghen, vnde was dat erste Gadehus in Spadenland. — Sml. hermed: Pontoppidan. I. S. 340. Hammerich: Danmark u. Valdemarerne. II. S. 28. Helveg: Den nordiske Kirke. I. S. 320. A. D. Jørgensen, anf. St. S. 39. H. Olrik, anf. St. S. 162.

Nutidshistorikere ere tilbøjelige til helt at forkaste Krønikens Meddelelse. Paa Grundlag af den ældre Opfattelse har man dog intet andet at gøre. Ere Nordfriserne Vestslesvigs Urfolk, maa de ogsaa have holdt Skridt i Kulturudvikling med det øvrige Land og faaet deres Kirker under Kongerne Knud den Store og Sven Estridsøn; men er det Sandhed, at den første Kirke i „Spadenland“ er bygget Aar 1103, saa er dette med det samme et afgørende Bevis for, at Nordfriserne først mod Slutningen af det 11te Aarhundrede ere komne til Lande.
